

Az agrárkérdés Írországban.

Írta: Ifj. ERŐDI BÉLA.

Ha nagy figyelmet és gondot érdemel a földművelés helyzete minden nemzetnél, mennyivel nagyobbat érdemel olyanoknál, amelyek egyenesen s majdnem kizárólag földműveléssel foglalkoznak s különösképpen akkor, ha a földművelés kérdéseinek helyes elrendezése „még a nép évszázados nemzeti törekvéseinek is reális biztosítéka, amint azt Írországban találjuk. Mert tény az, hogy az ír földművelésügygyel foglalkozva, különböző irányú, de a lényegben egymással szoros összefüggésben lévő kérdésekbe ütközünk, azok tömegébe, az u. n. ír kérdésbe, amely politikai, vallási és gazdasági jellegű egyszersmind. Ebben a sajátságos helyzetben rejlik több gyakorlati körülmény kívánja meg az ír mezőgazdaság és agrárérdekek egyaránt beható tárgyalását, ez jelöl ki a kutatás feladatának széles határokat, és ez teszi egyszersmind a kérdést sok esetben érdekessé a magyar földművelésügy legczélszerűbb irányának kijelölése körül végzendő munkában is.

Tudjuk, hogy Írland kelta, katolikus és hogy a századok során angol hódítóitól sokat szenvedett. De, hogy az angol és ír részről felénk hangzó, egymásnak ellentmondó folytonos panaszból megtudjuk végül hát melyiknek van igaza, ott kell élni az írek vértől és könnytől öntözött földjén, meg kell figyelni a munkásnép tömegét, a lordok és a bérlők életét, szóval be kell járni a zöld rétjeiről smaragd-szigetnek nevezett tartományt: Dublintól a Killarney-i tavakig; ahol a természet olyan bájos köntöst öltött magára, Cork-tól Westportig s nem feledve el a protestáns volta miatt az ír kérdésből jobbra kívül álló északkeleti Ulstert.

Az immár több mint hétszáz éves angol gyarmatosító politika Ulster kivételével sikertelen maradt. A nép angol-ellenes érzése még ma is erős. Az Írországból küldött 103 birodalmi képviselő közül még 80-nál több a nacionalista. A gyarmatosító korszak kezdetén Anglia egyik főcélja volt Írországot a protestantizmusnak megnyerni. Ezzel ujabban felhagytak s ma, amikor a katolikusok háttérbe szorítása megszűnt, birtokot ők is vásárolhatnak, a politikai jogokban egyenlően részesülnek, az irek és angolok között a hitbéli ellentétet – úgy vettem észre – a katolikus clerus tartja ébren az által, hogy befolyását és eszközeit gyakran az angol-ellenes mozgalmak erősítésére fordítja.*)

Sokkal nagyobb az eredmény, amit az angol hatalom az ír nemzeti szokások és azok kifejezésének, kiváltképpen az ír nyelv megszüntetésében elért. 1881-ben még 64 ezernél több ember beszélt kizárólag ír nyelven, 1901-ben ta 4 és fél millió lakosból ezeknek a száma alig haladja meg a 20 ezret.

Virágzó városi életről, amilyen a szomszédos angol földön van, ebben a szegény országban nem igen beszélhetünk. Az ír népnek mintegy $\frac{1}{3}$ -a él a városokban. S ha felekezetek szerint vizsgáljuk a városi népet, azt találjuk, hogy amíg a katolikusok az össznépeesség 74%-át teszik, a városok lakosságában csak 61%-kal szerepelnek. Itt tehát az angol politika elérte célját, és ez fontos tanulságul szolgálhatna a magyar nemzeti politikának is. Tömöríteni és gazdaggá tenni a városokban a magyar értelmiséget, mert a városok a modern mozgalmaknak erőforrásai. A városi élet erősödésével gyengül annak a mondásnak is az ereje: akié a föld azé az ország. Ugyanezt a jelenséget megtaláljuk a Németbirodalom telepítési ügyében is. Ha a német kisajátítási törvény teljes erővel dolgoznék, ezzel a németeknek veszített ügyük lenne, mert a kisajátított lengyelek a városokba telepednének. Egy ilyen törvény helyes célja éppen ezért nem lehet – a jelen esetben – az összes lengyel birtokok kisajátítása, hanem csak a lehetősége annak; jelentőségében ez így sokkal erősebb.

Írországból igazi városi képet Dublin és Belfast mellett

*) Az arány a katolikusok és protestánsok között az utóbbi évtizedekben következőképpen alakult: katolikusok voltak 1861-ben 77.7%, 1881-ben 76.5%, 1901-ben 74.2%.

alig nyerünk más városban. A városok inkább piaczi és közigazgatási, mint kulturaközpontok. Papok, néhány tisztviselő, egy-két birtokügynök, a bankfiókok emberei, orvos és az ügyvéd a művelődés főemberei ezekben a kulturérdeknélküli városi társadalmakban, melyeknek különösen szegény népe még Dublinban, a fővárosban is elhagyatott házakban, undorító piszokban él, naphosszat ülve – nem a legnagyobb csendben – lakásának utczára nyíló kőlépcsőjén. Olyan élet, mint amilyent csak Délolaszország és a Kelet szegény városaiban találhatunk. Nem is tekinthetők ezek városoknak, hanem csak nagyobb faluszerű településeknek.

A lakásviszonyokról is találunk részletes összeírásokat Írországnak. A lakásokat négy osztályba sorozzák; a legnyomorúságosabb a negyedik osztály, ahova az egyszobás, egyablakos agyagsárból készült viskók tartoznak. A legutolsó összeírás szerint 9.875 ilyen ház találtott.*) Az ezekben tengődő nyomorúság még erősebben kirí, ha számbaveszszük, hogy ezek a viskók 41.223 mezei és városi családnak adtak hajlékot, egyszermind fészket a tüdővésznek és typhusnak, amely betegségek annyira sújtják az ír népet.

Anélkül, hogy a gyáripárnak főként mesterségesen előidézett fellendülését minden nemzet gazdaságára előnyösnek mondanám, csupán kérdezve: van-e Írországnak jelentős gyáripára és ha nincsen, miért maradt ki ez ország a modern ipari fejlődésből? azt hiszem, erre a kérdésre a legvilágosabban megfelel az országnak itt csak néhány főbb oldaláról vázolt szegénysége. Első feltétele lévén a gyáripár virágzásának a jelentékeny belfogyasztás, ezt pedig az ország nagy szegénysége mellett nem bírja biztosítani gyári termelésének. További nagy akadálya itt a nagyipar kialakulásának a tanulatlan és lusta, gyári munkára nehezen alkalmazható munkásnép. Ez ellen maguk az ír származású gyárosok is sokat panaszkodnak. Az idegenben sem becsülik az ír munkásokat többre, mert az Amerikába vándoroltakat ott is csak a legegyszerűbb munkákra alkalmazzák. De eltekintve mindettől, a kellő biztosság sincs meg az országban a birtokosurak és a bérlők szüntelen viszályai miatt. Már pedig minden

*) New-Ireland Review, 1902.

iparnak, mely nagy tőkét igényel, a belső rend, a gazdaság biztossága adja az éltető erőt. Nagyipari életről ezekből az okokból Írorszáiban tulajdonképpen csak az északkeleti részeken, Ulster kerületben beszélhetünk, hol a józan, edzett, munkabíró skót betelepültek ennek a vidéknek Írország többi részétől teljesen elütő modern ipari és socialis szerkezetet adtak. Az ország legnagyobb iparának, a textiliparnak központja ez. Kiváltképpen a lenipar az, mely világhírhez jutott. A lenárúk gyárilag Belfastban, a vidékén pedig a házilag üzött nagyiparban állítatnak elő. Az ebben az iparban foglalkoztatottak száma 70.000 körül van. Ezenkívül az ugyancsak belfasti hajóépítő-ipar (Harland és Wolf-féle hajógyár körülbelül 14.000 munkással), a whiskey- és a sörfőzőipar jutottak világszerte elismert jelentőséghez, mely utóbbiak közül a Guinness testvérek sörfőzője (2 millió barrel évi termeléssel), – mint ilyen legnagyobb az angol királyságban – Dublin ipari életét emeli.

Ezek az adatok, bár némely vonatkozásaikban figyelemreméltók, mégsem adnak az országnak ipari jelleget s különösen ellene szólnak ennek az ipar kifejlődhetésének akadályképpen előrebocsátott tények. Bár a részvénytársaságok tőkealapjának, miként a bank- és takarékbetéteknek az emelkedése, a vasúti forgalom élénkülése*) kedvező tünetek, mégsem elegendők arra, hogy azokból különösebb következtetéseket vonhatnánk az ország szegénységének megszűnésére. Mezőgazdasági ország ez s az is marad látható időnkig. Bajai – tekintve sajátos népi és természeti viszonyaitól – szintén olyan természetűek, melyek az ország mezőgazdasági viszonyaiban gyökereznek. Ezért is első feladat mezőgazdaságának helyzetét főbb vonásaiban megismerni, hogy az ír nép érdekében hozott újabb agrártörvények érthetők legyenek s hogy végezetül az ország gazdasági és társadalmi fejlődésének irányairól tájékozódhassunk.

*) Az ír vasutaknak 1877-ben 17,226.000; 1906-ben 29,216.000 utasa volt; erezet és árút összesen 1877-ben 3,636.055, 1906-ban 5,840.730 tonnát szállítottak.

A forgalmi vállalatok összes bevételei: 1877-ben 2,805.601 £-t, 1906-ban 4,186.422 £-t tettek. (Banking & Railway Statistics, Ireland 1908.)

Írország 20,350.000 acres területe 599.872 üzem (holdings) és 552.997 művelő vagy birtokos között oszlik el. Írország a nagybirtokok hazája volt a múltban, ez a*j jelenség, ma az átalakulás korában van. Az ír föld művelői napról-napra nagyobb számban a földnek tulajdonosaivá lesznek. S ha az 1903. évi törvény megfelel az előkészítők reményének, húsz év múltán minden bérlőgazdából tulajdonos lesz. Az ír föld 599.872 üzeme következőképpen oszlik el a különböző birtok kategóriák között*):

	Üzem	Birtokos
1 acre-on alul	83.574	82.598
1 acre — 5 acres-ig (2 ha)	62.068	55.181
5 » — 15 » (6 »)	153.728	136.231
15 » — 30 » (12 »)	135.233	121.938
30 » — 50 » (20 »)	74.799	68.461
50 » — 100 » (40 »)	58.029	54.929
100 » — 200 » (80 »)	22.905	22.698
200 » — 500 » (200 »)	7.952	8.674
500 acres-on felül	1.584	2.287
	<u>599.872</u>	<u>552.997</u>

készült utolsó számlálás adataival, kitűnik, hogy míg a kis-üzemek lényegesen kevesbedtek, a nagyobbak szaporodtak. S minthogy a megszűnt kisüzemekből nagyobb farmok alakítatnak, ez magyarázza meg az ír bérlők mai kedvezőbb helyzetét, mint amilyen az éhínség pusztítása előtt volt. Bár ugyanekkor a még mindig nagyszámú kis üzembirtokosok helyzete lényegesen nem igen javult.

A fenti táblázat adataiból tények helyes megállapításához úgy jutunk csak el, ha szem előtt tartjuk, miszerint egyes országokban az üzemek helyes eloszlását, a család fentartására szükséges és elegendő legkisebb gazdasági üzemet mindenkor csak a környező állapotok gondos mérlegelésével ítélniük meg, így különösen Írországban is. A föld minősége, a nép sűrűsége s jelleme, az általános és a technikai nevelés helyzete, az őstermelést kiegészítő ipari élet, az alkalmas piacok közelsége, a szállítás előnyössége, a vetőmag és a trágya közös

*) Agricultural Statistics of Ireland; 1907. 11, és 22. 1.

beszerzésére, a termények közös eladására alakult szövetkezetek helyzete, a földhitel fejlettsége, mindezek a tényezők állapítják meg országok szerint egy-egy család számára az üzem megfelelő terjedelmét. Ezért gazdaságosnak csak addig nevezhetünk valamely üzemet, amíg az az elősorolt körülmények figyelembevételével a gazda saját s családtagjainak munkaerejével megművelve, fentartásukra elegendő anélkül, hogy a gazdának más természetű munka után is kellene látnia. Itt van helyesen megállapítva határa az »economic holdingénak, amint azt Írországnak nevezik. Ez a meghatározás az ír mezőgazdaságnak két főbetegségét választja ki. Az ír földműves munkásnak, vagy a napszámos bérlőnek parcellája (allotment) ugyanis megművelhető a család által s ez szokás szerint úgy is történik, azonban nem elegendő a család fentartására. A másik részről a nagyobb üzemek már tudnának megfelelő életmódot biztosítani, azonban megművelésük a mezei bérmunka igénybevétele nélkül nem eszközölhető, így áll elő egyrészt a kiegészítő munkára utalt földművesek tömege, akiből a másik részen jelentkező munkahiány vándormunkásokat nevel.

Ezek a deficitgazdaságok (uneconomic holding) nagy társadalmi és gazdasági veszélyeket hordoznak magukban. Az ír kivándorlás statisztikai adatainak alapján megállapíthatjuk, hogy a kivándorlás a legjobban felaprózott üzemek vidékeiről a legerősebb, amiből viszont megállapíthatjuk, hogy a túlságosan kicsiny birtok, az »uneconomic holding az illető vidékekre elnéptelenítő hatással van. Gazdasági veszélye pedig abban van, hogy a 3-6 acres területet^bérlő napszámos nem lehet bérmunkás s ugyanabban az időben nem tudja üzemére a kellő ^gondot fordítani, hogy annak észszerű hozadékát kigazdálkodja. A parcella hozadékát kiegészítő keresetek közül a szokásosabbak: mindezekelőtt a szomszédos farmokon végzett mezőgazdasági munka, Minthogy azonban az egész nyugati rész úgyszólván legelővidék, a munkát itt nem igen keresik. Mondhatnánk csupán a leggazdagabb Landlordok birtokain van állandó munkáskereslet. Sokkal jelentősebb annál az évenként Angolországba vándorló aratómunkás. A statisztika szerint 1903-ban közel 18.000 vándormunkás, tehát az egész ír népességnek közel 4%-a, javarészt Mayoból (nyugat északi része) ment át Angliába.

Ezeknek körülbelül 20%-a birtokos, 80%-a. birtokosok fiai, rokonai. Ha nyaranként egy-egy ilyen vándormunkás, lakta vidékre jutunk, nagy falvakban alig találunk munkabíró embert.

A mellékkeresetnek más forrása a halászat; ez az állam közremunkálásával utóbbi időben igen fellendült. Fontos mellékkereset a home spuns név alatt ismert házi szövészet. Ezt különösen Donegal hegyvidékének falvaiban üzik. Az utolsó, de nem legjelentéktelenebb az Amerikába vándorlottak pénzküldeményei. Ezek a segélyforrások nyújtják azt a keskeny mesgyét, amely ezeknek az ír parcellabirtokosoknak szükös vegetálását az éhínségtől elválasztja.

Az adott művelési technikával, a rendelkezésre álló tőkevagyonnal, a fennálló piacviszonyokkal körülbelül 200.000 ír farm kisebb annál, hogysen a már amúgy is túlságosan alacsony ír standard mellett az azokon élő családokat élelemmel, ruházattal el tudná látni, munkát tudna nekik adni és biztosítaná a gyermekek neveltetését.

Ezeknek a deficitgazdaságoknak legrosszabbjai a sűrű népességű kerületekben, az u. n. »congested districts«-ekben van. Ennek a fogalomnak megértésére tudnunk kell, hogy Írország a helyi igazgatás céljából 159 unióra osztlik. Ezek viszont választási célból kerületekre (electoral divisions) osztatnak; ilyen kerület egész Írországban 3.751 van. Az 1891. Landacta »Congested Districts Board« néven hivatali bizottságokat szervezett a visszamaradt nyugati kerületek gazdaságainak fellendítésére és erre a célra a nevezett hivatalnak évi 55.000 £-t biztosított. A hozzátartozó kerületeket a következő szabály szerint választotta ki: amely unió népességének több, mint 20%-a olyan választókerületben lakik, melynek adóhozadéka a népesség feje szerint elosztva 30 sh.-nél kevesebbet tesz ki, ezek a választókerületek »congested district counties«-nak nyilvánítatnak. Ilyen kerület 1264 találtatott a nyugati és délnyugati grófságokban.

Egyes kerületeknek ilyen »congested district«-ekre való kihasítása természetesen az önkényesség jellegével bír, mert lehetnek, amint tényleg vannak is a kijelölteknél rendezetlenebb állapotú kerületek, amelyek csupán azért vannak kizárva, mert nem alkotják az unió lakosságának 20%-át. Ezért ezek

a »congested district«-ek a deficitgazdaságoknak tehát csak a minimumát foglalják magukban. Egy ilyen gazdaságnak központja tulajdonképpen a burgonyaföld, ennek nagysága a családban mindenkor található szájak száma szerint változik. A felesleget sertéshizlalásra fordítják. A burgonyát egymástól árkokkal elválasztott, »lasy beds«-eknek nevezett veteményágyakban termelik. Ezek az árkok nedves, főként lápos vidéken a víz levezetésére is szolgálnak.

A földet kapával hányják fel, mert ekéhez kicsi és köves is lenne a föld, de meg legtöbb esetben a gazdának annyi pénze sincs, hogy magának ekét vehetne. A burgonyát rendszeren zab követi, ezt ismét burgonya, mindaddig, amíg a föld teljesen ki nem merül, ekkor új legelőt tör fel a gazda, mit eddig csak kényelem szempontjából nem tett meg, a kimerült föld pedig marad, amíg magától ismét kizöldül. A burgonya-és zabtermelésre nem használt terület legelő, melyet a bérlők gyakran közösen kaszálnak. Ezeknek a legelőeknek termőereje, az u. n. »sum« egysége szerint állapítatik meg. Egy »sum« bizonyos számú állatnak legelőjoga; hogy ezek miként állítatnak össze, vájjon tehenek, libák, juhok, ez teljesen az egyes gazdák tetszése szerint történik. A föld termőerejének fenntartására, minthogy istállógazdaság hiányzik, leginkább tengeri homokot, moszatot, turfáföldet használnak. A tengeri moszatot különösen kedvelik s az erre vonatkozó jogosítvány a legtöbb tenger melléki farm lényeges tartozéka.

A deficitgazdaságoknak itt vázolt típusa nem szorítkozik egyedül a sűrű népességű kerületekre; ilyen gazdaságoknak gyakran egész csoportjait találjuk a különben jobbmódú vidékeken is. Biztosan felvehetünk Írországban 150-200.000 ilyen farmot. Ezeknek birtokosai bérletüket nem tekintik gazdasági üzemnek; turfára (tüzelésre), lakásra, burgonyára, tejre szükségük van s készek ezekért bizonyos járadékot fizetni.¹ S ha ezt a farm termékeinek eladása nem fedezi, igyekeznek azt valamely módon mellékkeresettel biztosítani. Tulajdonképpen földművelés távol van tőlük. Két-három tavaszi nap elegendő a földek megmunkálására, nyáron egy kis gondosság szükséges az éhes juhokat távol tartani s őszszel néhány nap alatt elvégzik a burgonya felkapálását, a zabnak levágását. Bár eszménye ennek a népnek is, hogy üzemüket megnagyob-

bíthassák, azonban nem gondolnak arra, hogy akkor ekével dolgozzanak. Úgy számítanak, hogy akkor mint nagy marhatenyésztők marhával üzerkedhetnek. Az ilyen mellékkeresetre utalt földművelők sem jó gazdák, sem jó halászok, vagy takácsok nem lehetnek.

Mindezekkel nem vitatom el az ír self-help s az állam segítésének üdvös voltát a mellékfoglalkozások egyes ágainak, különösen a halászat és a háziszövés (home-spun) megerősítésére, csupán úgy látom, hogy ezek mellett nagyjelentőségű lenne – a helyi viszonyok figyelembevételével – annak az üzeminimumnak is a megállapítása, mely gazdájának illő standard oflife-jét biztosítani tudná. Sokszor lehet találkozni azzal a véleménynyel, hogy az ír mezőgazdaság fejlődése biztosítva lesz az által, ha a bérlőkből tulajdonosok lesznek; ugyanakkor azonban gondoskodni kellene arról is, hogy az üzemek ne legyenek túlságos kicsinyek a család tūrhető fentartására. A tulajdon még nem változtatja át a homokot aranynyá.

A legelőgazdaságnak fokozatos terjeszkedése a földművelés rovására a jellemzője az ír mezőgazdaságnak. Az ország éghajlata és talaja különösen kedvez a legelőgazdaságnak. A nagy esőzések, a tél mérsékelt hidege, a nyár mérsékelt melege a földművelésnek nem éppen kedvező. A csapadék magassága Írország keleti részében 100 cm., nyugatiban 120 cm., északnyugaton és délnyugaton pedig egyenesen annyi megy a földbe, hogy ott a »trópusi« melléknév teljesen igazoltnak látszik. Az ír földnek $\frac{2}{3}$ -át sem eke, sem kapa nem érinti soha. A Dublin grófságtól délnyugatra elterülő vidék mondhatnánk egészen Kerry hegyvidékéig nem egyéb, mint kékeszöld fülepte sivatag, melyet sövény és árokkerítések osztanak el apró néhány acrenyi területekre. Alig látni valahol emberi lelket, mert az állat pásztor nélkül legel a bekerített területeken. De lehet közbe-közbe találni számtalan düledező/elhagyott viskót, melyek valamikor emberi hajlékul szolgáltak. Ezeknek a vidéki lakóházaknak száma az utolsó 50 év alatt 188 ezerrel lett kevesebb. És a kép, amit itt kapunk, a nyugati Galway grófságban még ennél is szomorúbb. Az ír nép lassú sorvadásának nyomasztó csendje ül ezeken a »grasing ranches«-eknek nevezett legelővidekeken s olykor-olykor csak egy-egy bíbicz madár vinyogása szakítja meg a hallgatás országának néma csendjét.

A legelőket azok talaja szerint beosztják: 1. kövér legelőkre; 2. tejgazdaságra alkalmas völgylegelőkre; 3. sovány völgylegelőkre; 4. hegyi legelőkre és végül 5. lápos- és kopár-földekre. *)

A természeti okokon kívül gazdaságiak is hatottak arra, hogy Írországból legelőország legyen. Sokan ezt a változást a gabonavámoknak 1846-ban történt megszüntetésére vezetik vissza. A nélkül, hogy ezt a kérdést is behatóbban vitatnám, bizonyos határozottsággal merem állítani, hogy csak némileg elviselhető magas gabonavámok sem lettek volna képesek a 80-as évek gabonaárainak nagy esését feltartóztatni. Addig is nem csupán a csökkenő gabonaárak, hanem az emelkedő húsárak vitték át Írországot az állattenyésztésre. Különben az írek minden időben inkább állattenyésztők voltak; a földműveléshez nem igen értettek, hajlamuk csaknem kizárólag az állattenyésztésre készítette őket. A XIX. században az írek mezőgazdaságában végbement ezt a változást a következő tényezők és körülmények összműködése érteti meg velünk: a XIX. század elején a népnek megindult rohamos szaporodása és a magas gabonaárak aföldművelésre viszik az íreket, azonban a 40-es évek elején tapasztalható óriási túlszűfoaltsága az ország területének, a kedvezőtlen talaj és éghajlati viszonyok, a rossz gazdálkodási módok, az írek primitív földművelési technikája, mely mellett a legtöbb kisbérleten űzött égető gazdaság a talajt hosszú időre kiélte, és végül mindezekhez a csökkenő gabonaárak az állattenyésztést teszik előnyösebbé. Ezek azok az okok, amelyek ezt a változást megteremtették, és amint hibásnak tartom ugyanezt a változást Angolországban a nagyipar kifejlődésének tulajdonítani, éppen így nem lehet ennek okául Írországból a gabonavámok eltörlését felhozni.

Írország nemcsak az állattenyésztés, hanem a külterjes gazdaságnak is az országa. A fűvel benőtt 12 millió acres területből csak két millió acresről gyűjtenek szénát. Takarmánynövények, mint here, répa stb. termelése igen csekély. A barom legtöbbször télen és nyáron a szabadban van s e miatt az a fiatal barom, amelynek darabja őszszel körülbelül 6-8 £, kora tavasszal a kint teleléssel lesoványodva, gyakran alig ér többet

*) Agricultural Statistics of Ireland for the Year 1907. VI. és köv. 1.

20-30 sh.-nél. Istállókba csak a teheneket viszik; a nyugati részeken pedig sokszor találni azt a gazda kunyhójában, mert a régi ír mondás szerint: »a tehén jól fűt.« Az ír legelőgazdálkodás abban áll, hogy az ég napsugarat és esőt bocsát a földre, az ember kihajtja a barmot a legelőre, egyébbel aztán nem törődik. Sőt vannak földek, melyek takarmánynövény termelésével négyszeres hozadékot biztosítanak és ezeken is csak legeltetnek.

Különbséget lehet tenni az ír farmok között a szerint, hogy azok keresete kizárólag tejgazdaságból, vagy kizárólag földmunkából, avagy mindkettő egyesítéséből kerül ki: ez utóbbiak az u. n. vegyes gazdaságok, az előbbiek a tejgazdaságok (dairy farms) és a földművesgazdaságok (tillage farms). Mindhárom gazdaságban a marhatenyésztés – újabb időben mindinkább húsrá – a földből származó jövedelmek legjobb forrása.

A tejgazdaságnak eladásra kerülő legfontosabb terméke – eltekintve a helyi tej eladástól – a vaj. Ez a gazdaság kiváltképpen Ulster és Munster grófságaiban van erős fejlettségben. A vaj előállítására ma jobbra gőzzel hajtott üzemekben történik; ma ezeknek száma 640 körül van, ebből 1907-ben 283 szövetkezeti, 45.000 taggal. Évi forgalmuk 1,507.000 £.*) A tejgazdaságot tulajdonképpen a szövetkezeti mozgalom fejlesztette ki ennyire, minthogy azonban istállótakarmányozás és az azt feltételező takarmánytermelés csak igen csekély mértékben található, ezért a vaj termelése télen sokkal kisebb – holott, az árak akkor a legmagasabbak – mint amekkorra lehetne.

Az ismert természeti és gazdasági okokon kívül a munkásviszonyok is okozzák a legelőgazdaságok túlsúlyát. Belterjes földműveléshez kevés volna a munkás s a találhatók sem a legjobbak.

A mezőgazdasági munkások számáról a legújabb adatokat az 1901-iki összeírásban találjuk. E szerint 1901-ben 217.652 mezőgazdasági férfimunkás volt. Ezzel szemben 1891-ben 258.042 és 1881-ben 300.091. Számuk csökkenésé-

*) Report of the Irish Agricultural Organisation Society, Limited; for the Year 1907. Dublin 1908.

nek főokai: a bérlőgazdaságok és a gazdálkodásnak kezdetleges módjai. A mezőgazdasági helyzet a munkaviszonyokkal így jelenik meg egymással szoros kölcsönhatásban s ami egyik esetben ok, a másikban okozat gyanánt szerepel.

Az 1886. törvény mezőgazdasági munkásoknak mondja mindazokat, akik az évnek valamely szakában másnak földjén bér ellenében dolgoznak. Ezt a meghatározást a bérösszeg maximális határának megállapításával kibővítette az 1903-iki törvény.*) Az ír mezőgazdasági munkások nyomorúságos helyzete korán felkeltette a parlament figyelmét; az érdeklükben hozott intézkedések részint a munkástörvények (Labourers Acts), részint az általános agrártörvényekben foglaltatnak. Az első az 1883-iki, amelyet fokozatosan módosítottak az 1885., 1886., 1891., 1892., 1896. és 1903-iki törvények.

A munkások lakásviszonyait, fentebb a lakásviszonyokról általán mondottak jellemzik. A munkások elszerződésének ideje az egyes kerületeket jellemző különböző gazdaságok szerint különbözik. Ulster vidékén a szerződés ideje rendszerint hat hónap s a munkabér kifizetése hetenkint történik. Gyakori az eset, hogy a heti fizetés a bérnek csak egyik része, a másik rész felgyűjtve a szerződéses idő végével fizetetik ki. Írország többi részében a szerződés ideje nem ilyen hosszú. Azt találjuk, hogy a munkások általán egy-egy hétre szerződnek. E mellett számos esetben csak egy-egy napra.

A tulajdonképpeni mezőgazdasági munkások bérüket általán nem természetben kapják, de a hol egészben vagy részben természetben, ott az megszokásosabban tej vagy tőzeg, avagy bizonyos számú állatnak szabad legeltetési joga, némelykor darab burgonyaföldben állapítatik meg. Az átlagos heti munkabér Írországban 10 s. 9 d. Ezzel szemben a mezőgazdasági munkások átlagos heti bére Angolországban 17 s. 5 d., Walesben 17 s. 7 d., Skóciában 19 s. 5 d.**)

Az ír mezőgazdasági munkásoknak egyik sajátos osz-

*) Irish Land Act, 1903. 93. cikk.

***) Wilson Fox, *Agricultural Labourer's in the United Kingdom* 1905. cz. munkának adataiból összeállítva.

tályát a vándormunkások (migratory labourers) tömege alkotja. Ezek nem kizárólag a tulajdonképpeni mezőgazdasági munkásokból kerülnek ki, hanem kisbérlők, vagy azoknak gyermekei, akiknek birtoküzeme a gazdaságosság ismertető jeleit nélkülözi. A vándormunkások száma 18 ezerre tehető. Számuk és a fogalom komorsága abban az arányban csökken, amint javulnak az országban a gazdálkodási módok és a megnagyobbított birtoküzemek lehetővé teszik megfelelő megélhetésüket.

Az ír mezőgazdasági munkásnép élelmezési viszonyainak megismerése alkalmas arra, hogy áttekintést adjon általán az ír nép életmódjáról, mert ebben a tekintetben kiváltképpen ebben az országban mezőgazdasági munkások, a nagyszámú kisbérlők osztálya és a városi szegényebb néposztály között nem találunk lényegesebb eltéréseket.

W. Fox*) megfelelő széles alapon végzett vizsgálódásai alapján a házastársak és négy gyermekből álló mezei munkáscsaládnak élelmi szerekben heti fogyasztását következőképpen állapította meg:

Vásárolt cikkek:

Szalonna	1 s.	4 ¹ / ₄ d.
Hús, (marha, juh vagy sertés)	0 »	3 ¹ / ₂ »
Sajt	0 »	0 ¹ / ₂ »
Kenyér	0 »	10 ¹ / ₂ »
Buza-, tengeri- vagy zabliszt	2 »	4 ³ / ₄ »
Thea	1 »	2 ¹ / ₂ »
Czukor és egyéb édességek	0 »	10 ¹ / ₄ »
		<hr/>
	7 s.	0 ¹ / ₄ d.

Termelt vagy bérben kapott cikkek:

Tej	0 s.	0 ¹ / ₄ d.
Tojás	0 »	11 »
Vaj	0 »	11 »
Burgonya	1 »	2 ³ / ₄ »
		<hr/>
	3 s.	5 ¹ / ₂ d.

Összesen 10 s. 5³/₄ d. hetenkint.

Kitűnik ebből, hogy a mezőgazdasági munkáscsaládnak élelemre fordított átlagos heti kiadása 10 s. 6 pence körül

*) Id. 247. l.

van, aminek $\frac{2}{3}$ -a pénzkiadás. Tehát a munkabér szinte egészben az élelmi szükségletekre fordítatik, a lakás, ruházati és egyéb szükségletek már a mellékkereset különböző módjaival (legáltalánosabban a tenyésztett házi állatok eladásával) kell, hogy fedeztessenek.

Az ír nép alkoholfogyasztása 1904-ben meghaladta a 14 millió £-ot. Igaz, hogy szembeállítva ezt a tételt Angolország és Skócia alkoholfogyasztásával, Írországból a népesség feje szerint kisebb a fogyasztás, azonban a népesség jövedelmének sokkal nagyobb hányadát fordítja itt alkoholra, mint a másik két országban. Ha pedig az orvosokat megkérdezzük, mi az oka, hogy Írországból az elmebetegnek száma olyan rémítő arányokban emelkedik, szinte kivétel nélkül azt felelik: első sorban az alkohol.

Írországból a nagybirtok tulajdonjoga legtöbb esetben a foglalásra megy vissza. Négy különböző időszakban vándoroltak Írországba az angol hódítók, akiknek jórészt utódai a mai nagybirtokosok.

Az 1845-51. évek nagy éhínsége tönkretett a gazdasági helyzetében meggyöngyült több birtokost. Ezeknek birtokait számos kis tőkés és szatócs, koresmáros, valamint több nagy biztosító-intézet vásárolta össze; mindezeknek korlátlan tulajdonszerzési jogot állapítottak meg.

Az ír tulajdonnak három sajátosága van. Egyrésztől sok esetben osztott, tulajdon. Az eredetileg hűbértulajdonosok ingatlanait rendkívül hosszú időre bérbe adták, gyakran örök-bérletbe, u. n. middlemen-eknek. Azért ezek ma csak járadék-élvezők, míg a tulajdonból származó jogok és működések a middlemen-eket illetik. Ebben a jogi helyzetben van Írország nagy protestáns egyeteme, a Trinity College is.

A második sajátosság: a legtöbb ír földbirtoknak többé-kevésbé hitbizományi megkötöttsége. A mindenkori birtokos csak élethossziglan hasznélvezője és nem korlátlan tulajdonosa a birtoknak. Ebből következett régebben a földbirtok elidegeníthetetlen volta is. Az 1882. törvény megengedi a birtokosnak az ingatlan eladását, csak hogy az örökösöket illető megváltást az eladó hasonlóan megkötött módon pupillaris értékpapírokba köteles elhelyezni.

A harmadik és legfontosabb sajátosság, az ír birtokok el-

adósodottsága. A birtokosok évtizedeken keresztül anyagi erőiken felül éltek; a járadékhátrálékokat, melyek sokszor már behajthatók sem voltak, activákként vezették tovább s minthogy egyes örökösödés állott fenn, a fiatalabb fiukat és leányokat élethossziglanra szóló járadékokkal elégítették ki. Az eredmény azután az ingatlanoknak jelzáloggal való súlyos megterhelése lett.

Írország mai nagybirtokosait azért küldték oda, hogy az ottan igen primitív gazdasági helyzetben élő népet civilizálják. Nem mondhatjuk azonban, hogy ezek megtették volna kötelességüket. Az ír nagybirtokokon lévő sok apró farm teljes felszerelése nagy tőkebefektetéseket kívánt volna meg. A föld birtokosának azonban ritkán volt erre elegendő tőkéje. Úgy a felszerelés a bérlőre maradt, aki természetesen nem tette ezt valami tökéletes módon. A föld birtokosa élvezte a föld járadékát, a bérlő pedig mindazt befektette a földbe, amit a föld megművelése megkívánt. Így keletkezett az osztott tulajdonnak bizonyos alakja, a »dual ownership«, melyet lassankint a törvény is elismert.

Általános hibájául jelölhetjük meg ennek a nagybirtokos osztálynak közönyösségét, elzárkózását az ír gazdasági és társadalmi élet irányában. Ez a társadalmi csoport, mely a sportban, háborúkban, angol gyarmatügyi igazgatásban jól megállta a helyét, Írország politikai és gazdasági életének irányításában megillető feladatainak megfelelni semmiképpen nem tudott. Örök tapasztalás, hogy minden ember, ki hatalmat bír, visszaélésekre hajlandó s bennök annyira halad, míg határokat talál (Montesquieu): csak az angol maradt volna igazságos elnyomottjai iránt, hát csak őt nem rontotta volna meg az, ami a szívnek minden csábok között a legveszedelmesebb: a korlátlan hatalom? Azt láttuk, hogy nem. Éppen az írországi angol lordok évszázados hibái mérgeztették el annyira a politikai viszonyokat, hogy a gazdasági és társadalmi élet az ír földön olyan sorvadásos állapotba jutott. Mezőgazdasági helyzetének jellemzéséből pedig megismertük azt, hogy a gazdálkodás hátramaradottságának okai mezőgazdaságiak és agrártermészetűek. Az a kérdés most már, miként igyekezett ezeken segíteni az angol államhatalom és az intézkedések eredményességére minő kilátások nyílnak?

Az ír bérleti rendszerben három reformkorszakot ismerünk: az 1870., 1881. és 1903. törvényeket, amelyeknek mindenikét a gazdasági és politikai viszonyok legkényszerítőbb nyomása alatt hozták.

Az 1870. törvény három irányban jelentős különösen

1. Mindenekelőtt megállapította, hogy azt a bérlőt, akit gazdaságában a tulajdonos önkényesen megzavar, a bérletből való elküldés esetén kártalanítani kell. Ellenben a bérleti feltételek megszegése, nemfizetése a járadéknak és a földnek meg nem engedett albérletbe adása esetén kizárja a bérlőt ennek a törvénynek a kedvezményeiből.

2. A bérletből távozó bérlő azokért a befektetésekért, amelyeket ő tett, kártalanítandó. (Landlords in Ireland let land not farms!)

3. Az »Ulster custom«, az »Ulster tenant Right« törvényesen elismerve védelemben részesült. Ez azt jelentette, hogy amíg a tulajdonos általában a bérlőt minden kártalanítás nélkül kitelepíthette, Ulster vidékein a bérlők részben a vallási különbségek hiánya, részben a nagyobb gazdasági erejük segítségével a bérletekben biztos posíciót teremtettek maguknak. Ezt ismerte el most általán a törvény. A törvény ezekkel az intézkedésekkel tulajdonképpen nemcsak a kitelepítések csökkentését remélte, hanem számított arra is, hogy a tulajdonosok hosszabb szerződésekre hajlandók lesznek.

A várt eredmény azonban nem következett be. Mert ez a landacta csak addig védte a bérlőt, amíg járadékát az pontosan fizette. 1878-ban megindult a rossz termések szaka, amit nyomon követett a tengerentúli verseny által eredményezett arhanyatlás. A bérlők nem tudtak fizetni, a kitelepítések száma három év alatt 460-ról 2110-re emelkedett. Ezekkel együtt megint elszaporodtak az agrárbüntettek. 1878:301; 1881:4439 volt azok száma. Az ezeknek nevezett büntettek Európa polgárosult államaiban csaknem teljesen ismeretlenek s a fenyegető levelek, megfélemlítések, gyűjtogatások, kegyetlen állatsonkítások, boycottálások, állati kegyetlenséggel végrehajtott gyilkosságok között sorakoznak.

Az ír agrárkérdés a viszonyoknak ezzel az alakulásával egyidejűleg új politikai phasisba jut. 1870-ben két politikai iránymozgalom dolgozik Írországbán egymás mellett: a home

rule*) alkotmányos és az Amerikából táplált forradalmi mozgalom. Mihelyt ez utóbbi főként, hogy a nagy tömeget megnyerje magának, felveszi programjába az agrárkérdést, mindinkább népszerű lesz és az 1878-as év mozgalmi már az országos ligában (Land league) szerveződnek. Ennek szinte forradalmi agitációja, ha nem is teremtette meg, de felkeltette az agrárreform iránt a komoly érdeklődést. Három rossz termés, a tartós mezőgazdasági depressio s a földbirtokosoknak a bérlők irányában tanúsított csekély gazdasági belátása szükségessé tették az 1881. törvényt.

Főbb intézkedései a következőkben foglalhatók össze: A bérlők, vagy a földbirtokos törvényszék elé mehetnek és attól kérhetik a bérösszeg megállapítását. Ez vagy a County Court, vagy az új Land Commission lehet. Ez a törvényszék méltányos járadékot (fair rent) állapít meg, s amint bírói bér (statutory rent) 15 évig érvényben marad. A Landlord a bérlővel önkéntesen is megállapodhatik a méltányos bérben s ezt a közös megállapodást terjesztik a bíróság elé, mi által az a bíróéval egyenlő lesz és érvényessége ugyancsak 15 évre szól. Az évi bérlők bizonyos csoportja, városi telkek és legelőkbérlői, akiknek évi bérösszege 50 £ meg nem haladta, a törvény jótéteményeiből kizárva maradtak. A hosszúlejáratú szerződések birtokosai sem kérhették a járadék törvényszéki megállapítását. Ezek a törvényi intézkedések a kért három F közül kettőt teljesítettek: »Fair rent«, »Fixity of tenure«. Hozzájött ehhez a bérlőnek az a joga, hogy a Farmban saját befektetéseivel szerzett részét eladhatta, a tulajdonosnak bizonyos beleszólási joga természetesen fenmaradt. Ez a harmadik F.-et »Free sale«-t tartalmazta.

Az 1881. Landacta csak kezdete volt a messzemenő reformoknak. A legfontosabb mezőgazdasági termények árcsökkenése tovább tartott. Különös erővel jelentkezik ez a jelenség 1885-ben. 1886-ban ezt még rossz burgonyatermés is követte. Erre azután a nemzeti párt a bíróilag már megállá-

*) A *home rule*, a parlamentarizmus önkormányzat kérdése. Ebben az első kezdeményezést Gladstone tette meg, aki az ír viszonyok rendezését a *közérdek* szempontjából mondta szükségesnek és ezzel tulajdonképpen ő viszi be az ír kérdést az angol általános politikába.

pított járadékok revisióját, a hátralékoknak rendezését, a hosszú-lejáratú szerződéseknek is bíróság elé vihetőségét követelte. Mielőtt ez részben megtörtént volna, 1885-ben a birtokvásárlásra vonatkozólag hozott törvényt az időközben kormányra jutott conservatív párt. Ez az Ashbourne act néven ismert törvény 5 millió £-t adott birtokvásárlásokra, olyan intézkedésekkel, hogy ha bérlő és tulajdonos az összegre nézve megállapodtak, a vételt a Land commissio sanctionálta, amennyiben megvizsgálta, jogosult-e a tulajdonos az eladásra (ennek megkönnyítése lényeges intézkedése a törvénynek), s a telek nyújt-e kellő biztosítékot az előlegezendő összegre. Ha minden rendben volt, előlegezte a vételár; amiért évenként 49 évig 3% kamatot és 1 % törlesztést kellett fizetni. A tulajdonos készpénzt kapott, bár a vételár $\frac{1}{3}$ része biztosítékul visszamaradt. Az actának sikeres eredményei az 1896. actával megjavított 1891. nagy birtokvételi törvényt hozták létre. E szerint a bérlő az évi járadék 18-szorosával megválthatta az ingatlant. A vételárat 49 éves törlesztésre az állam folyósította papírokban a földbirtokosnak. Ez az olcsó megváltás egyenlőtlenséget teremtett a megvásárolt és bérelt földek gazdáinak terhében (például évi bér 100 £. 18. = 1800 £; 49 év 4% = évi 72 £; tehát 28% kevesebb, mint a szomszéd bérlő, bár ez bércsökkenésre számíthat a hanyatló árak miatt).

A bérletek megállapítására vonatkozó 1881. acta a már említett mozgalmak hatása következtében 1891-ben némileg kibővült. 1896-ban ismét új megállapítás volt. Az 1881., 91. és 96. törvények alapján van a mai birtokok legnagyobb része bérbe adva: a méltányos bér, a 15 éves bérleti idő, a melioratiók és bérlői jog szabad eladásának jogán. A törvényekből azonban nemcsak azok láttak előnyt, akik a törvényszékre meríttek, mert ennek a pusztá lehetősége másoknak bérét is mérsékelte.

A bérletet szabályozó törvények megtörték a Landlordok erejét és az önkényes elbocsátásokat a bérletből csaknem teljesen lehetetlenné tették. Mégis állandó béke nem lehetett. A feleknek lövévenként megújuló gyűlölködő harcza a bérösszeg megállapítása körül kilátástalanná tették a biztos gazdasági fejlődést. A politikai viszonyok miatt a bírák helyzete is nehéz volt ezekben a tusákban. Ha a világpiaç viszonyainak eset-

leges javulásával a bér felemelését határozta volna el a bíró, ez elegendő lett volna az állam és a bíróság ellen irányuló agrárforradalom kitörésére. Szóval, a törvénynek hatása sok tekintetben igazságtalan, hatásm nélküli és hiányos volt.

A 90-es évek végén mindjobban bonyolódó politikai és gazdasági helyzetek, elkeseredések 1903-ban a lordokat és bérlőket most először közös tanácskozásra gyűjtötték egybe és megtalálták az ír-kérdés agrár részének a megoldási módját, ha az angol állam olyan kegyes lenne a béke költségeit megfizetni. És Anglia hajlandónak nyilatkozott. így jött létre hosszúságú beható tanácskozás után 1903-ban a Land Act, mely lényegében a még a lordok birtokában található ír földek önkéntes átadását akarja keresztülvinni. Erre a célra a birodalmi kincstár 100 millió £-ot előlegez $2\frac{3}{4}\%$ kamat és $\frac{1}{2}\%$ tőketörlesztés mellett. A bérlőknek adott előlegek pénzben fizettetnek ki. Ezt az előleget a bérlők a Land Commissiontól kapják, melynek kebelén belül az Acta keresztülvitelére három személyből álló birtokbizottság (Estate Commissioners) alakul.*) Egy-egy bérlő legfeljebb 5000 £, kivételes esetekben 7000 £ előleget kaphat.

A birodalmi kincstár a szükséges pénzt egy $2\frac{3}{4}\%$ -os kölcsön kibocsátásával szerzi meg, de hogy a kölcsönpiac ne demoralizáltassék, az első három évben 5 millió £-nál többet kibocsátani nem szabad. Ha a kibocsátás pari alatt történik és így a kincstárnak $2\frac{3}{4}\%$ -nál többet kell fizetnie, így majd kamathány áll elő esetleg, mert a bérlő csak $2\frac{3}{4}\%$ -ot fizet. Ez az esetleges hiány az ír célokra évenként rendelkezésre álló 185.000 £ alpból nyer fedezetet.

Az alacsony tőketörlesztés mellett a visszafizetés körülbelül 70 év alatt megy végbe. A bizottság az előleget mindazon esetben tartózkodás nélkül kifizeti, amikor a bérlő évenkénti törlesztési járadéka 10-40%-kal kevesebbet tesz ki, mint évi földbérlete. Ha a bérlő első alkalommal megállapított bírói járadékot fizet, most a leszállítás legalább 20, de 40%-riál magasabb ne legyen. Második bírói megállapítás esetén a leszállításnak legalább 10, de 30%-nál nem magasabbnak kell lennie. (A radikálisok részéről, mert a lehető leszállításnak határt szab hevesen támadva.) Ha tehát a második bírói járadék 100 £, az évi törlesztési járadék legalább 70 £ és legfeljebb 90 £.

*) Irish Land Act, 1903, 23. pont.

Eddig nem bérelt területekre is adhat a bizottság kölcsönt, mert különben nem volna lehetséges, bérlet nélküli gazdáknak paraszt vagy törpebirtokokat teremteni. Ha a birtokos és a bérlők az árra nézve egymással megállapodni nem tudnak, a bizottság megveheti a birtokot, de csak, ha a bérlőknek terület és érték szerint ^{B/4} része kijelenti, hogy a bérelt területüket megfelelő feltételek mellett megvették. Ezzel meg van a lehetőség olyan birtokok megvásárlására, melyek eladását a bérlők kisebb része ellenezné. A bizottság birtokában levő eladatlan ingatlanok 5 millió £-nál nagyobb értékben össze nem halmozhatók. Nem szabad a bizottságnak továbbá veszteséggel eladni, kivéve a túlnépes birtokokat (congested estates).

A bérlőre nézve a törvény fennálló tartozásának 10-40 százalékkal való könnyítését jelenti, vagy az ír bérlő nyelvén szólva egy £ után 2-8 sh. bércsökkenést. Az új törvény tulajdonképpen azt mondja ki, hogy az ír bérlő megszerzi az általa bérelt földjének tulajdonát, ha 68 Vá évig átlag 15 %-kal kevesebbet fizet, mint amennyit egy ma megállapított bírósági földbér kitenne. A birtokosra is előnyös a törvény, mert ha mérsékeltebb, de biztos árat kap földjéért, melyet egyszerre kap kézhez a nem ritkán eladósodott írországi angol lord. Ha kisebb is az ár, de nincs kitéve az ír politika változásával esetleges kényszer kisajátításnak, s ki tudja 60-70 év alatt mennyivel szállították volna le a későbbi megállapítások a föld évi bérét. Emellett az éppen nem jelentéktelen különbözet még mindig megéri rá nézve, hogy szabadulhat az ellenséges idegen földről, és elkövetkezik rövidesen az az idő, amikor abban az országban csak az állam és az ired maradnak vissza.*)

Különös feladata ennek a törvénynek, a törpebirtokok megnagyobbítását megvalósítani. Mert azzal, ha a deficitgazdaságokat tulajdonba viszik át, a birtokosok helyzetén még nem javítottak. De ha az actának egy oldalról sikerül az ír földet parasztbirtokokba átvinni, más oldalról alig tudja majd a törpebirtokokat megszüntetni és csupa életképes gazdaságokat teremteni. Mert Írországbán a föld elaprózódásának oka nem csupán

*) Ennek a változásnak elkövetkezését kifejezte Mr. Adams is, the Superintendent of Statistics and Intelligence Branch, akinek szíves irányításaiért munkámban, e helyen is köszönetet mondok.

az egyenlő örökösödésben volt, hanem az mindenekelőtt abból eredt, hogy a földön kívül nem volt egyéb, amit az atya gyermekeinek hagyhatott volna. És ez most sem változott meg, mert a nagybirtok megszűnése nemhogy több, sőt csökkent munkáskeresletet idéz majd elő. Ipari munka – eltekintve egy-két vidéktől – szintén nem kínálkozik. S ha a fiatal gyermekek nem kapnak földet, úgy el kell hogy vándoroljanak munka után. Ez a folyamat már régi idő óta állandóan tart és annyira ment, hogy egyes vidékek határozott munkáshiányban szenvedek. Munkahiány és munkáshiány így jelentkezik Írországban egymás mellett. Az eredmény azután a folyton tartó nagy tengerentúli kivándorlás, mely – eltekintve a 40-es évek tömeges kivándorlásától, ami az éhínséggel együtt lépve fel, felére apasztotta az akkori népeiséget – még most is évenként 30-40.000 embert visz el az országból, és pedig éppen a legmunkabíróbbakat (1900-ban: 45 ezer, 1901-ben: 40 ezer; 15-25 éves: 56%, 25-35 éves: 24%). Tehát a kereső, a munkás fiatalság az, mely kivándorol, hogy a nagyobb Írországban, az Egyesült-Államokban keressen magának munkát és biztosíthassa megélhetését. Nem a mesterséges kiválasztás legveszedelmesebb jelensége ez, helyrehozhatlan pusztítással a társadalmi, gazdasági és nemzeti fejlődésre? amit nem pótolhatnak az új hazában verejtékkel szerzett és az otthonmaradtaknak küldött milliók! És ha az új törvény által a birtokelaprózás befolyásoltatik – ha rejtett alakban is – annál nagyobb tápot kap ez a kivándorlás. Ha a farmer kivándorló gyermekének segítséget akar adni, akkor meg kell, hogy szorítsa befektetéseit. Nem is áldozott soha szívesen birtokára az ír bérlő s inkább harisnyába rakosgatta, vagy bankba helyezte el, amint azt még ma is szívesebben teszi. Igaz, hogy ebben szerepe volt a politikai és gazdasági bizonytalanságoknak, de nem kevésbé a saját munkába és törekvésbe helyezett csekély bizalomnak is. Ezért, ha a farmer nem akar kölcsönt felvenni, a jövőben is úgy gondol gyermekei kielégítésére, hogy azt a csekély felesleget, amit alacsony életmódja mellett birtoka évenként felmutat, a bankban gyűjti össze, miáltal a tőkehiány a mezőgazdaságban állandó jellegű lesz. Természetesen törvényi úton ezen segíteni nem lehet. Az a gazdaság, melyet birtokhitel

terhel és gazdája nem rendelkezik sem megfelelő tőkével, sem szükséges technikai ismeretekkel, csak a legritkább esetben hoz felesleget. S ha nem tudta volna az ír ember szükségleteit és igényeit a végtelékig megszorítani, számos gazdaságnak fen*maradása érthetetlen maradt volna. Azonban ez a szívósság sem lesz képes sok parasztbirtokot a válságosabb gazdasági időktől megvédeni. A terményárak emelkedése mindenesetre javítja, megkönnyíti majd a létért vívott küzdelmet, amint ez pl. a járadécsökkentésekkel is járt. Írországnak a jövője azonban nem az agrárvámokban, hanem igenis a szövetkezeti mozgalmakban van. Az ír szövetkezeti mozgalom az első kísérlet az évszázadokig heverőben volt energiákat az elsorvadás előtt életre kelteni, szervezni. A szövetkezeti mozgalomnak Írországra egész más a jelentősége, mint legtöbb más, gazdaságilag már fejlett országra. Itt nemcsak a termelés olcsóbbodását, a minőség javítását jelenti, hanem főjelentősége abban a körülményben keresendő, hogy a parasztbirtokossá lett, magára maradt bérlőnek támaszt és gazdasági nevelést ad, és a mozgalomnak már eddigi kedvező eredményei*) egyengetik az utakat, melyeken az államnak lassanként meginduló tevékenysége az ír parasztot felsegítheti. Kétségtelenül az utolsó évtized agrárreformjával elérhető eredménynek mértéke is majd ennek a nevelőmunkának az eredményétől, sikerétől függ. Ezzel a törvénnyel Írországra a Home rule kivívásának legnagyobb nehézsége is megszűnt. S ha ezekkel a reformokkal az ír népnek százados álmai lassanként valóra válnak, ezzel meg kell, hogy ismerje azt is, hogy bár államhatalmi elnyomás és jogi hátrányok a fejlődést zavarhatják, akadályozhatják, káros, akadályozó törvényeknek egyszerű megszüntetése még sem elegendő valamely nép erősségéhez, hatalmához. Ennek belátása természetesen az ír nép gazdasági, társadalmi és nemzeti öntudatának erejétől függ, ami e népnek egyik esetben életet, másik esetben végpusztulást jelent.

*) A szövetkezeti mozgalommal kapcsolatosan az *Irish Agricultural Organisation Society* működése és jelentőségének vonatkozása a magyar mezőgazdaságra nagyobb kérdés, hogysen azzal az itt megszabott keretben foglalkozni lehetne.